

УДК 316.422:2-67

orcid.org/ 0000-0002-0241-5512

БУЧМА Олег Васильович

кандидат філософських наук, доцент, старший науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

ЛЮДИНА І РЕЛІГІЯ: КОНФЕСІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВИМІРАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

За останнє століття минулого тисячоліття світ зазнав кардинальних змін. «У ХХ столітті вперше в історії Землі, людина пізнала і охопила всю біосферу, завершила географічну карту планети Землі, розселилася по всій її поверхні. Людство своїм життям стало єдиним цілим», – писав відомий мислитель В. Вернадський у першій половині ХХ ст. (Вернадский, 1988, с. 511). А вже у другій половині цього ж століття не менш відомий філософ Б. Рассел наголошував, що «людство стоїть перед альтернативою, яка ніколи раніше не виникала в історії: чи від війни слід відмовитися, чи ми повинні очікувати знищення людського роду... якщо битва між вченими не буде зупинена, то після наступної війни скоріше за все нікого з живих не залишиться... єдині можливості людства – це або мир, досягнутий за допомогою угод, або царство смерті» (Рассел, 1988, с. 133).

Однією з особливостей входження людства до нового інформаційного типу суспільства у III тисячолітті, на нашу думку, є проблема парадоксу системного мислення, який стосується співвідношення таких понять як “елемент в системі” й “система в елементі”, “людина в суспільстві” й “суспільство в людині”. Складним у формально-логічній площині видається те, що “людина” як елемент “соціальної системи” може не лише вмістити в собі “соціальну систему”, але й потенційно може спричинювати її трансформації.

Позірним стає можливість людини як елементу макрокосмосу вмістити в собі всю систему внаслідок специфічного згортання соціального простору в особистісний і розміщення межових параметрів макросвіту у мікросвіті, що продукує, начебто, розмноження “світів”, все нових і нових життєвих середовищ, народження нових (інших) культур, варіантів розвитку людства тощо. Відомо, що ще в античній філософії людина розглядалася як мікрокосмос. Але висунута і обґрунтована визначним українським філософом Григорієм Сковородою ідея трьох “світів” (макркосма (Всесвіт), мікрокосма (людина) і символічної реальності, яка зв’язує ці два світи й ідеально їх в собі відображає, кожен з яких складається з “двох натур”: видимої (створеної, тварної) і невидимої (Бог) чи не як найповніше співзвучна і відображає вище окреслену проблематику.

Нині світ поступово “стискається”. І все частіше в ньому спостерігаються глобальні конфлікти. А завдяки сучасним засобам інформації і зв’язку усі дії держав миттєво стають предметом спостереження і оцінки світового співтовариства.

Людство стоїть на порозі нового світооблаштування. Нове тисячоліття кидає й релігії нові виклики. А релігія у відповідь намагається кинути виклик владі держав. На думку О. Тоффлера, сучасний світ рухається назад до гетерогенної світової системи. Але ця система формується в нових умовах, які стрімко змінюються, особливо у сфері високих технологій, електронних комунікацій, ядерних ракет, хімічної зброї тощо. Тому цей рух водночас спрямований і назад, і вперед. Саме цей рух знову виводить релігію на світову авансцену (Тоффлер, 2003, с. 559).

Нові інформаційні технології, засоби зв’язку, торгівля і туризм значно розширюють спектр міжнародних відносин. В цих умовах сучасні західні нації практично облаштовані в плані оборони, суспільного устрою, права, структури економіки і соціального обслуговування, а релігійність закріплює чуття національної єдності, яке стає сенсом життя громадян відповідних держав.

Релігійна духовність, під омофором якої постала сучасна цивілізація, зазнає у своїй формі конфесійно окреслених трансформацій, структурно-семантичних метаморфоз, зберігаючи, водночас, свою первісно визначену змістовну константу – аксіологічно-антропологічну спрямованість буття та надприродне походження людини, що порушує духовну рівновагу в організації людської спільноти. А одним із чинників її гармонізації намагається стати релігія в новому, модифікованому цивілізаційному варіанті. Прикметно, що найбільш активно намагаються перебрати на себе виконання функції гармонізації – християнство й іслам, які є певною мірою цивілізаційно - модифікованими конфесійними системами (хоча в кожній з них і спостерігаються інтроверсивні тенденції і спрямування, які вносять дисбаланс у своїх межах).

Значимість ісламу засвідчує той факт, що мусульмани складають переважну більшість населення багатьох країн Азії і Африки та поступово опановують європейські та американські простори. З іншого боку, спостерігається й християнізація східних і південних регіонів земної кулі. Такий стан речей в різних умовах і за різних обставин може бути як чинником інтегративної духовної глобалізації, діалогу релігій і культур тощо, так і фактором дестабілізації, розколу, напруги і конфліктогенності.

Сучасні трансформації християнської духовності методологічно починаються з усунення з людського життя трансцендентного начала (концепція смерті Бога і оголошення його таким, що вичерпав себе Д. Бонхьоффера) та взаємному розчиненні суб’єкта і об’єкта в просторі текста, розмиванні опозиції “суб’єкт – об’єкт” (М. Фуко, Ж. Деріда), що призводить до смерті Бога, смерті Суб’єкта. Їх сутнісними ознаками є запе-

речення божественної ієрархії та її визначального впливу на організацію світу і піднесення рівнозначності і самоцінності будь-яких виявів і форм християнізованих духовності та релігійності. Христо-логоцентризм замінюється Христо-плюралізмом і хаотичною поліконфесієзацією релігійного життя. Постає ліберально-християнська концепція суспільства, згідно з якою Церква обстоє порядок, заснований на гідності людської особистості, виходячи з індивідуальної свідомості, віри і розуму на протиположності фундаменталістській ієрархічній концепції суспільства, згідно з якою Церква відрізняла одкровення від розуму і зберігала за собою переваги вищого авторитету у витлумаченні Одкровення.

Християнський лібералізм теоретично обґрунтовує фрагментацію релігійної свідомості, фрагментацію релігійних відносин, роздвінення тканини релігійного тексту і релігійного життя. Ліберальний характер сучасної християнської духовності випливає з її хаотичності. У релігійному вимірі вже не можна уявити за можливе спертися на свідчення, все стало умовним, а цінності – відносними. Християнська духовність розпадається, втрачає свою цілісність, вона розпорошується. Твердий порядок чи постулат допоміг би зберегти її цілісність, але постійні конфесійні зміни і релігійний хаос роблять її виключно плюралістичною. Спротивом християнському лібералізму є фундаменталізм, який теж зазнає трансформацій.

В сучасних умовах елемент протистояння “Схід – Захід”, “Іслам – Християнство” розпливається, розпорошується на окремі частинки. Схід (Іслам) стає більш гнучким і поступливим перед Заходом (Християнство). Водночас християнство, що відкрило свої кордони, стає більше вразливим для зовнішніх впливів. Ми стаємо свідками, коли вище згадана формула протистояння поступово трансформується в іншу – “Захід – це анти-Іслам”. І все це завдяки виваженій стратегії і продуманій тактиці ісламських духовних лідерів, які знайшли “золоту середину” між фундаменталізмом і модернізмом. Її суть у тому, щоб створити своє розвинене суспільство позбавлене Євро-Атлантичних впливів, а потім рівноправно спілкуватися у міжнародному співтоваристві. В умовах кризи традиційного християнства (кризи християнського способу життя), руйнації християнського універсуму на авансцену історії виходять нові східні суперетноси, китайський, японський, ісламський, які заявляють про свої наміри брати участь у вирішенні глобальних проблем сучасності.

Християнські цінності нині не є єдиним гідним орієнтиром для організації усїєї світової спільноти. Іслам, Буддизм та інші релігії пропонують свої уявлення про пріоритетні цінності життя, картину сучасного світу і власну стратегічну ініціативу. Зокрема, за сучасних умов, стратегія мусульманських богословів спрямована передусім на збереження і закріплення ціннісно-смысловорчої функції релігії, поширення її дії на всі сфери людського буття (особистість, сім’ю, економіку, політику, виховання тощо). Вони намагаються утвердити Іслам у якості каталізатора

створення глобальної системи саморегулювання відносин людини з навколишнім середовищем, суспільства з природою, перетворити його в культиватора глобальної еволюції економічного, соціального та, особливо, духовного виміру буття, який уже проявляється як важливий чинник цивілізаційного поступу в третьому тисячолітті.

Водночас, перехід до нового типу відносин у системі “людина - світ” спонукає до відмови від певних, усталених до недавнього часу, світоглядних стереотипів, орієнтиром яких було панування людини над природою, в результаті чого в науці вбачався чи не єдиний гуманістичний ідеал людства.

Негативні наслідки науково-технічного прогресу та криза всіх програм модернізації (жодна з програм по вирішенню соціальних проблем не була виконана – злочинність, злиденність, безробіття тощо – не подолані, а навпаки), спричинюють переосмислення таких одвічних питань, як: що таке людина, яка її роль та призначення у світі, як вона повинна діяти, щоб не позбутися органічної і духовної єдності з природою, не втратити смислу свого власного існування.

У зв'язку з певною науковою неспроможністю при вирішенні глобальних проблем, релігія намагається перебрати на себе функції науки. У чому можливо і слід, також, шукати витоки й сучасної духовно-релігійної кризи, коли кожна конфесія відкрито або завуальовано претендує на абсолютну істину, часто-густо вдаючись до політичних амбіцій, що призводить до загострення як між- так і внутріконфесійних відносин. Ймовірно, що вихід з цього хиткого становища можливий через створення усталеної світоглядної позиції на засадах релігійного плюралізму, який орієнтував би не на феномен конфесійної відмінності, а на формування нової цілісності як поліфонії конфесійної багатоманітності, у фокусі якої має знаходитись людина та її духовні виміри.

Список використаних джерел

- Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Москва : Наука, 1988. 520 с.
- Рассел Б. Шаги к миру. *Вопросы философии*. 1988. № 5. С. 133–136.
- Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 669 с.

References

- Rassel B. (1988). Shagi k miru [Steps to the world]. *Voprosy filosofii [Philosophy Issues]*, 5, 133-136 [in Russian].
- Toffler E. (2003). *Metamrfozy vlasti [Metamorphoses of power]*. Moskva: ООО “Izdatelstvo AST” [in Russian].
- Vernadskii V. I. (1988). *Filosofskie mysli naturalista [Philosophical ideas of naturalist]*. Moskva: Nauka [in Russian].